

UN MANUAL DE LIMBĂ RUSĂ DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

E. NOVICICOV

Creșterea prestigiului Rusiei pe plan european în secolele XVIII—XIX precum și deseale războaie ruso-turce la care țările române participau alături de ruși pentru dobândirea independenței naționale fac să se simtă tot mai mult nevoia de cunoscători ai limbii ruse.

Pentru a veni în ajutorul doritorilor de a învăța această limbă încep să apară — atât în Rusia, cât și la noi — gramatici, dicționare și « dialoguri » ruso-române. În Moldova, prima lucrare de acest gen este Gramatica lui Toader Școleriu¹, scrisă cu scopul ca « moldovenii să poată învăța rusește și rușii moldovenește »². În 1789, apar la Iași cele două lucrări ale lui M. Strilbițchi³. Structura lor va fi folosită și de autorii de mai târziu. În Rusia printre primele lucrări cu acest caracter se poate cita Gramatica lui Nitzoglu⁴, tipărită la Moscova în 1810. În 1827 apare la Petersburg o nouă gramatică rusească și românească întocmită de Ștefan Marțela⁵. În prefață autorul arată că această lucrare poate fi folositoare nu numai celor din Basarabia, ci și « celor citeva milioane de români care locuiesc peste Prut și peste Dunăre; de asemenea și rușilor care doresc să învețe limba română »⁶.

Pe aceeași linie se situează și *Noao cuvinte rusești și românești*⁷, lucrare despre care vom vorbi mai amănunțit în rindurile care urmează. Volum de format mic (11,5 × 17 cm), 64 de pagini, fără prefață și fără numele autorului. Foia de titlu arată că avem de a face cu un dicționar⁸ « nou », cuvintele și dialogurile fiind dintre cele « ce se întrebunțează mai adeseori în limba rusească și românească ». În josul paginii se menționează « În București, în tipografia de la Cișmea, 1829 »⁹.

¹ TOADER ȘCOLERIU, *Lección, adică învățare scoasă de la întâia parte a gramaticii*, Iași, 1789. Descrierea ei la I. BIANU — N. HODOS, *Bibliografia românească veche*, vol. II, Nr. 526. O copie manuscrisă (datată 1759?) se găsește la Biblioteca Muzeului Romno-Rus din București.

² Apud V. A. URĂCHIA, *Istoria școlilor de la 1800—1864*, Buc., 1892, vol. I, p. 65.

³ M. STRILBIȚCHI, *Домашние разговоры российские с молдавскими приятельскими complimentами, Iași 1789*; idem, *Краткое собрание имен по глагольным, расположенное двумя диалектами в пользу желающих учиться русского и молдавского языка*, Iași, 1789. Pentru limba lucrărilor lui Strilbițchi vezi V. VASCENCO, *Influențe rusești în limba tipăriturilor lui M. Strilbițchi*, SCL IX (1958), nr. 2. O bibliografie completă a tipăriturilor lui Strilbițchi vezi la E. PICOT, *Notice bibliographique sur le protopope Mihail Strelbicki, graveur et imprimeur a Iassi, a Mogilev de Podolie et a Dubossar*, Paris, 1905.

⁴ PANAIT NITZOGLU, *Gramatica ruso-greacă sau Metoda cea mai ușoară în folosul conaționalilor noștri literați care doresc să învețe bine și sistematic limba rusească*. Tradusă de P. Nitzoglu din București; Moscova 1810.

⁵ *Российско-Румынская грамматика, составленная Степаном Марцеллою* и изданная Департаментом Народного Просвещения, Книга первая, Санкт Петербург, 1827.

⁶ În introducerea St. Marțela arată și dificultățile de ordin lingvistic în întocmirea gramaticii: «..... принял на себя немаловажный труд изложить правила Грамматики на языке необразованном, неимеющем никаких учебных книг и нуждающемся в выражениях технических».

⁷ Новый валахской и русский словарь с присовокуплением употребительнейших на российском и романском языке слов и разговоров; Noao cuvinte rusești și românești cu adăugirea cuvintelor și a dialogurilor ce se întrebunțează mai adeseori în limba rusească și românească. În București, în tipografia de la Cișmea, 1829.

⁸ M. SECHE (« Șchiță de istorie a lexicografiei române » III, LR IX (1960) nr. 2) îl menționează printre manualele de conversație.

⁹ E vorba de tipografia înființată în 1817 în casele domnești de la cișmeaua lui Mavrogheni (apud D. SIMONESCU, *Din activitatea tipografică a Bucureștilor (1678—1830)*, 1935, p. 16).

Cele 901 cuvinte ale glosarului sînt cuprinse în paginile 3—43; în pagină ele sînt dispuse pe două coloane: cele rusești în coloana din stînga, iar echivalentele romînești — în dreapta. Fiecare pagină are 25 de rînduri.

Cuvintele nu sînt aranjate în ordine alfabetică, ci pe teme. Dealtfel acesta este singurul criteriu folosit de autor în alcătuirea lucrării; în jurul a 25 de teme sînt grupate cuvintele de cea mai largă circulație. Dăm mai jos cîteva teme cu numărul de cuvinte incluse în tema respectivă: « Pentru lume și pentru stihii » (39); « Pentru vreme și pentru vremile anului » (40); « Pentru grădini, flori și copaci » (31); « Pentru om și părțile lui » (91); « Pentru neguțătorii și feluri de marfă » (45) ș.a. După cum era și de așteptat, marea majoritate a cuvintelor este formată din substantive. Incluziunea unei teme noi față de dicționarul lui Marțela — « Neguțătorii și feluri de marfă » nu este lipsită de semnificație: ea ne poate da o idee cu privire la unul din scopurile dicționarului și arată că lipsa ei în lucrarea menționată se făcuse simțită. Legăturile tot mai intense cu Rusia, relațiile nemijlocite cu un număr tot mai mare de ruși fac necesară includerea unei astfel de teme, specifice contactului comercial direct.

Pus în situația de a nu putea cuprinde multe din cuvintele de largă circulație, autorul recurge la includerea lor în anumite teme, chiar dacă aceste cuvinte nu sînt caracteristice temei respective¹. Astfel, la tema « Pentru oraș și părțile lui », pe lângă *mahala, groapă, zidul țîrgului, pod* etc. găsim: a) *curat, aproape, încet*; b) *întîiu, al doilea*; c) *înșelător, șfat, cînst, dragoste*; d) *al meu, al tău, al nostru*; e) *rizi, dorm, strig*; f) *bucurie, ris, mirare*. La tema « Pentru om și părțile lui », pe lângă *trup, piele, cap, față* ș.a. — caracteristice temei — întîlnim *suflet, minte, înșelegere, gînd, socotință, pălărie, șapcă, briu, cămașă, inel, pungă, ceasornic, baston, tabacheră*. Tot din necesitatea de a cuprinde unele cuvinte ce nu se încadrează în temele dicționarului găsim *broasca și balaurul* la « Cele ce se tirăsc », *viermele* la « Insecte », *sticla, sarea, păcura și pucioasa* la « Metaluri ». Reproducem cuprinsul unei teme:

О вселенной и стихиях	Pentru lume și pentru stihii	разлитие реки воздушные явления	revărsarea pîrului arătările în văzduh
свет, мир	lume	ветер	vînt
небо	ceriu	вихрь	vifor
звезда	stea	землетрясение	cutremurul pămîntului
планета	planeta	радуга	curcubeu
солнце	soare	дождь	ploaie
месяца луна	luna	лед	gheață
комета	cometă, id. stea cu coadă	снег	zăpadă
затмение	întunecare	облако	nor
стихии	stihiiile	туман	ceață, negură
огонь	foc	гром	tunet
воздух	aerul	громовая стрела	săgeata tunetului
вода	apa	молния	fulger
земля	pămînt	град	grindină, piatră
пыль	praf	мороз	ger
песок	nisip	иней	promoroacă
море	mare	роса	rouă
капля	picătură	теплота	căldură
источник, ключ	izvor	стужа	frig
потоп	potop		

¹ De altfel, aceasta era o caracteristică a tuturor lucrărilor de acest gen din acea perioadă. Strilbiți și Marțela au aproape aceeași grupare pe teme. Probabil că autorul a folosit cele două lucrări anterioare, deși numărul de cuvinte precum și selecționarea lor pe teme prezintă diferențe. Pe de altă parte era de așteptat ca, folosind lucrarea lui Marțela, autorul să o reducă — dacă intenția lui era de a întocmi un dicționar *mai mic*. Dar, cercetînd listele de cuvinte se constată o atitudine creatoare: multe cuvinte din lucrarea lui Marțela lipsesc, dar apar altele noi; traducerea este în multe locuri îmbunătățită, tematica instructivă schimbată. I.a « metaluri » Marțela dă 11 cuvinte-titlu, aici găsim 14; la « Păsări » Marțela dă 43 de cuvinte, totuși în *Noao cuvinte* se adaugă — pe lângă numele diferitelor păsări — și părți ale corpului lor.

Paginile 44—62 cuprind 11 dialoguri sub următoarele titluri: 1) Pentru petrecere cu cineva; 2) A cere vreo milă; 3) Pentru a cerceta pe prieten; 4) Pentru a heretisi pe prieten de anul nou; 5) A cinsti pe cineva cu ceai; 6) Pentru a întrebuița tabacul pe nas și cu ciubucul; 7) Pentru a ospăta pe prieten; 8) A întreba pentru firea limbii rossienești; 9) A întreba pentru vreme; 10) A întreba pentru drum; 11) Pentru a cumpăra și a vinde marfa.

Un deosebit interes îl prezintă dialogul «A întreba pentru firea limbii rossienești» deoarece ne oferă posibilitatea de a constata atitudinea autorului față de limba rusă și sfaturile practice pe care le dă celor ce o învață¹. Îl reproducem în întregime.

Спрашивать о свойстве русского языка
учитесь ли по-русски, сударь?

учусь, сударь
как вам кажется русский язык?
очень труден

трудность его состоит в том, что в нем есть
премножество слов; больше почти вся-
кого европейского языка

но для меня трудно и произношение;
в рассуждении произношения должно вам
замечать россиян, хорошо знающих
свой язык и часто с ними разговаривать
Да я как начну говорить, то принужден-
ным себя нахожу молчать
говорите всегда, хорошо ли, худо ли

Я люблю говорить, но боюсь ошибаться,
как и в самом деле ошибаюсь
хотя и ошибаетесь, однако не должно вам
бояться, но быть смелым, и так мало
помалу привыкнете

A întreba pentru firea limbii rossienești
Înveți dumneata rusește?

învăț, domnule
Cum îți pare dumental limba rossienească?
foarte grea

greutatea ei se cuprinde întru aceea că la
dînsa este mulțime de cuvinte; mai multe
decît ori la care evropienească limbă.

iar pentru mine este grea și proforaua
încît pentru profora trebuie ca să iei seama
cum vorbesc rossienii, cei ce știu bine limba
lor și să vorbești adeseori cu dînșii.

dar eu cînd încep a vorbi mă aflu silit a
tăcea.

să vorbești dumneata totdeauna, ori bine,
ori rău.

eu iubesc a vorbi, însă mă tem a face greșale,
precum și cu bună seamă le fac.

măcar și de faci dumneata greșale, însă nu
se cade a te teme, ci a fi îndrăzneț, și așa
încet-încet te vei deprinde

Dicționarul se încheie cu prezentarea numeralelor cardinale. Cele două pagini (63—64) cuprind numerele 1—20, 30, 40, ... 100, 1000, 10.000, 1.000.000. Și aici autorul caută să reducă din material: el nu mai dă (ca Marțela) numerele 21, 22, 110, 120 pentru a arăta modul de formare al acestora.

În ceea ce privește limba folosită de autor pot fi remarcate echivalentele românești în care s-a păstrat ordinea rusească a elementelor componente:

темнозеленый —	negru verde	водою ехать —	pe apă a merge
бледножелтый —	deschis galben	наизусть учить —	derost a învăța
в карете ехать	în caretă a merge	старая женщина	bătrîna femeie

Aceasta însă nu este o regulă. De foarte multe ori în aceleași construcții găsim ordinea firească limbii romîne:

в заклад положить —	a pune zălog, amanet
праздничный день —	ziua de sărbătoare
верхом ехать —	a merge călare

În unele cazuri autorul dă explicații mai amănunțite sau o traducere prin perifrază:

хомут	hamuri pentru un cal
кабинет	odaia pentru îndeletnicire întru învățătură, cabinetul
комета	cometă, stea cu coadă

¹ Dialogul se găsește și la Marțela, dar în *Noao cuvinte* textul romînesc este mult îmbunătățit.

În ansamblu se observă un oarecare progres față de limba din lucrările lui M. Strilbișchi și St. Marțela. Există și unele indicii — e drept, foarte puține — care pledează pentru originea muntenească a autorului: *deșchis* (p. 13) unde nu poate fi vorba de o greșală de tipar; *pîn* în loc de *prin* (p. 36); *piine* (p. 37).

Din prezentarea succintă a acestui manual de conversație de la începutul secolului al XIX-lea rezultă următoarele:

— nevoia de dicționare și manuale de conversație (« dialoguri ») ruso-române se făcea tot mai simțită în Principatele Române. Se încearcă satisfacerea acestei nevoi prin editarea unor lucrări bilingve cu caracter practic, care să poată asigura însușirea rapidă — într-un volum limitat — a limbii ruse de către romini sau a limbii române de către ruși.

— *Noao cuvinte rusești și rominești* nu este o reproducere mecanică a unor glosare și dialoguri anterioare. Autorul a selectat materialul vechi și a introdus elemente noi care să răspundă cerințelor epocii.

— dacă textul rusec al unor dialoguri este identic cu textul lui Marțela, în schimb textul românesc se deosebește simțitor, autorul dînd dovadă de o mai bună cunoaștere a limbii române.

Apariția unei lucrări de acest fel, — călăuză practică pentru învățarea limbii ruse — reprezintă un moment semnificativ în istoria relațiilor de prietenie și colaborare romîno-ruse din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...